

Economen en vrede

"Wie vrede wil, moet zich op oorlog voorbereiden". Dit oude adagium brengt heel precies de ideologische rechtvaardiging onder woorden waarmee individuele staten in de moderne geschiedenis militaire macht hebben opgebouwd, daarbij elkaar op steeds hogere kosten hebben gejaagd, het onderlinge wantrouwen hebben aangewakkerd en uiteindelijk vaak de vrede op grote schaal geweld hebben aangedaan. Economen beoefenen de discipline van het zoeken naar de efficiëntste middelen om bepaalde doelen te bereiken. Wat hebben zij te zeggen over het streven naar vrede, behalve een veroordeling van oorlog en oorlogsvorbereiding?

Op de eerste plaats kunnen economen inzichten bijdragen ter voorkoming van (internationale) conflictstof. In de meest fundamentele zin gaat het daarbij om de economische orde. Het vraagstuk hoe een economische orde met een minimum aan conflictstof eruit ziet is complex. Uit het werk van Jan Tinbergen kan men twee hoofdvoorwaarden destilleren: (a) een zo rechtvaardig mogelijke verdeling en (b) een juiste besluitvormingsstructuur wat betreft verschillende niveaus van autoriteit (lokaal, regionaal, nationaal, supra-nationaal). Aan geen van beide criteria voldoet de huidige internationale economische orde, die bij uitstek als een ongelijke en kapitalistische orde gekenschetst moet worden waarin individuele staten een soeverein recht claimen om alléén te beslissen over zaken die ook anderen aangaan. Het is een tragische paradox in de geschiedenis van de twintigste eeuw, dat juist de poging om een rechtvaardige orde te vestigen uiteindelijk heeft geleid tot een confrontatie zonder weerga tussen soevereine staten die elkaar in de koude oorlog het leiderschap van de wereld betwisten met inzet van een gigantisch vernietigingspotentieel aan nucleaire en conventionele bewapening.

Op de tweede plaats kunnen economen wanneer er eenmaal een internationaal conflict bestaat, ideeën bijdragen hoe het conflict op vreedzame, niet-gewelddadige manier kan worden bijgelegd of gehanteerd. Economen kunnen laten zien, dat alle betrokken partijen gebaat zijn bij het vermijden van geweld, en bij het nastreven van een voor alle betrokkenen aanvaardbare oplossing, dat wil zeggen een compromis. Economen hebben door de aard

van hun discipline een fijne neus voor het vinden van 'positive-sum games', om het maar eens in spel-theoretische termen te zeggen. Helaas zit in iedere 'positive sum game' nu eenmaal een 'zero-sum game' ingebouwd betreffende de verdeling van gezamenlijke winst, zodat ook hier dus opnieuw conflicten kunnen ontstaan.

De derde soort bijdrage van economen aan de vrede volgt uit de eerste twee. Als er niet-militaire middelen zijn om hetzij conflicten te voorkomen, hetzij ze te helpen oplossen, verliest de militaire sector een groot deel van zijn recht van bestaan en in ieder geval zijn geclaimde monopoliepositie bij het bevorderen van de vrede, zoals die in de aanvangszin van dit artikel wordt uitgedrukt. Dit verlies aan rechtvaardiging leidt tot de noodzaak van herallocatie van middelen. Economen kunnen weerstanden hiertegen helpen overwinnen door de positieve gevolgen van deze herallocatie concreet aan te geven, en plannen voor conversie te ontwerpen.

Deze drie mogelijke bijdragen van economen aan de vrede krijgen op dit ogenblik een dramatische en urgente actualiteit. Allereerst is daar dan de conversieproblematiek. Nu er bijna geen dag voorbijgaat of de krant meldt een of andere geplande inkrimping of terugtrekking van legeronderdelen van de NAVO of het Warschaupact, lijkt vergaande ontwapening een kwestie van een handomdraai. Niets is minder waar. Het kolossale militair-industriële complex, dat in vele decennia binnen beide militaire bondgenootschappen is opgebouwd is nog springlevend. Inderdaad hebben alle betrokken landen aangekondigd hun defensiebudget, en met name hun wapenaankopen, te zullen verlagen. Het grote probleem dat nu opdoemt en bij de oplossing waarvan economen een nadrukkelijke bijdrage hebben te leveren is hoe deze politieke beslissingen in de komende jaren uitgevoerd moeten worden met een minimum aan sociale problemen. Zonder een systematisch geplande heroriëntatie van militaire naar civiele productie is dit onmogelijk. Wat er dan staat te gebeuren, is dat de machtige belangen van de wapenindustrie op het beslissende ogenblik toch weer gedeeltelijk prevaleren boven de politieke impuls van de wederzijdse ontspanning. De economische en sociale belangen die op het spel staan zijn enorm. De twintig

grootste wapenproducerende bedrijven van de OESO-landen waren in 1988 te zamen goed voor een jaaromzet van ruim \$ 400 miljard, waarvan bijna \$ 100 miljard aan wapensystemen. In deze 20 bedrijven te zamen werken naar schatting vier- en een half miljoen personen. Driekwart van deze bedrijven is Amerikaans. De ontwikkeling van de technologische kennis om nieuwe generaties nog snellere en nog preciezere kernraketten, voor radar onzichtbare bommenwerpers, spionagesatellieten enzovoort te maken staat niet stil. Zo maakt het Sipri-jaarboek 1990¹ melding van negen "selected new-generation weapon programmes currently in research in USA" (drie nieuwe typen zeer geavanceerde raketten met supersonische snelheden, drie nieuwe typen oorlogsvliegtuigen, waaronder een met een snelheid van 16.000 km per uur, een nieuw soort gevechtstank, een nieuwe communicatiesatelliet, en een nieuw soort (raket)motor). Het grote gevaar is, dat delen van het militair-industriële complex niet ontmanteld worden, maar vernieuwd en gemoderniseerd blijven verder groeien. Er zal behoefte zijn aan een aansluitende politiek-militaire ideologie, en een nieuw vijandbeeld. Reeds wordt onder andere in de Verenigde Staten gewezen op de toenemende militaire macht van het Zuiden als argument voor een "krachtig militair apparaat ter bescherming van vitale nationale belangen wereldwijd". Nog dramatischer is de ingreep die plaatsvindt in de Sovjetecconomie. Volgens de conversieplannen die eind vorig jaar werden gepubliceerd, zouden vele honderden bedrijven hun militaire productie moeten omschakelen naar civiele productie. De schattingen omtrent het aandeel van de defensiesector in de Sovjetecconomie lopen uiteen van 10 tot 20%, waar het militaire beslag op het bruto binnenlands produkt in de VS ligt rond de 7 à 8 procent, indien men toeleveringsbedrijven meetelt.

Naast een actieve en alerte rol in de planning van de conversie kunnen economen overal waar conflictstof reeds aanwezig is en tot geweld dreigt te leiden, bijdragen tot conflictbeheersing en tot geweldloze politieke oplossingen. In het Sipri-jaarboek 1990 is sprake van meer dan 32 plaatsen in de wereld waar in 1989 gewapende conflicten plaatsvonden. Veelal is er sprake van binnenlandse conflicten, zoals in een aantal ontwikkelingslanden, bij voorbeeld in Midden-Amerika. Vredesregelingen kunnen vaak niet tot stand komen zonder een aanzienlijke ondersteuning van de economische ontwikkeling. Ook de aangekondigde Westduitse steun voor

1. Stockholm International Peace Research Institute, World armaments and disarmaments, Yearbook 1990, Stockholm, 1990.

Tabel 1. Procentuele veranderingen in het bruto binnenlands produkt per hoofd, 1981-1988

	Jaarlijks gemiddelde 1981-1986	1987	1988	Totaal over periode 1981-1988
Afrika ten zuiden van de Sahara	-2,6	-4,5	-0,4	-16,3
Latijns-Amerika en Caraïbisch gebied	-0,7	-0,6	-0,6	-4,7
Landen met de hoogste schulden	-1,2	-0,6	-0,6	-7,1

Bron: *World Bank Annual Report 1989*, zoals geciteerd door S. Sen, *Sipri Yearbook 1990*, blz. 204.

Tabel 2. Lange-termijnschuld van de derde wereld, financiële overdrachten en officiële ontwikkelingshulp (ODA) 1984-1988, (mrd. dollars)

	Totale schuld	Schuldendienst ^a	Terugbetaling hoofdsom	Rente-betaling	Netto overdrachten ^b	ODA ^c
1984	687	102	49	53	-10	29
1985	894	116	61	55	-29	37
1988	993	142	75	67	-50	48

a. Schuldendienst is de som van terugbetaling van hoofdsom en rente.

b. Netto-overdrachten is het verschil tussen nieuwe leningen en hulp enerzijds en de schuldendienst anderzijds.

c. ODA is de officiële ontwikkelingshulp van Westerse landen.

Bron: *Idem*, blz. 250.

de Sovjeteconomie wordt mede ingegeven door de behoefte aan veiligheid en stabiliteit. Oost en West hebben na tientallen jaren het 'zero-sum game' van de militaire confrontatie thans met wat aarzeling ingeruild voor het 'positive-sum game' van de economische samenwerking. Gorbatsjov heeft meer geluisterd naar economische adviseurs dan naar militaire strategen en dit heeft geleid tot een politieke doorbraak zonder weerga. Helaas is daarop door het Westen in het algemeen met verbluffend weinig daadkracht en fantasie gereageerd².

De derde manier waarop economen de vrede kunnen dienen is door het ontstaan van conflictstof te helpen voorkomen. De ontwikkelingscrisis waarin de wereld zich bevindt is thans de groot-

ste bron van nieuwe conflictstof. Deze crisis blijkt uit het al jarenlang dalende per capita inkomen in grote delen van de wereld, en de 'perverse' omkering in de netto-kapitaalstroom tussen rijk en arm, te weten het feit dat het Zuiden of de derde wereld thans per jaar \$ 50 miljard meer aan de rijke landen overdraagt dan het aan hulp en nieuwe leningen ontvangt. De tabellen 1 en 2 illustreren enkele van de kwantitatieve dimensies van deze crisis. Terecht heeft daarom Jan Tinbergen in zijn artikel in *ESB* in 1988 ontwikkeling centraal gesteld³.

Maar er is meer. De groei van de wereldbevolking, die nog altijd meer dan twee procent per jaar bedraagt en voor 90% plaats vindt in de derde wereld, gecombineerd met de gerecht-

vaardigde verlangens van de meerderheid van de wereldbevolking om er materieel op vooruit te gaan en de onwil van de rest om 'in te leveren', leidt onherroepelijk tot ernstige knelpunten wat betreft het milieu. De problemen rond de beheersing van het broeikas-effect onder andere door het terugdringen van CO₂-uitstoot geeft een voorproefje van wat ons nog te wachten staat. Het voorkomen van onbeheersbare conflicten rond de verdeling van de ecologische ruimte is thans een vredestaak bij uitstek onder andere van economen. Dit vergt een andere visie op economische ontwikkeling, die door het zogenaamde Brundtland-rapport⁴ is aangeduid met 'sustainable development'.

Met ruwe gegevens hebben Brown en Wolf in *The state of the world, 1988*⁵ de kwantitatieve contouren van een alternatief 'veiligheidsscenario' aangegeven voor het komende decennium. Tabel 3 illustreert hun berekeningen. Maar een werkelijk veilig beheer van onze planeet met een maximum aan bescherming voor het leven nu en in de toekomst vergt meer dan incidentele herallocaties. Het gaat om fundamentele wijzigingen in prioriteiten en toewijzingsmechanismen, dat wil zeggen om veranderingen in instituties. De internationale economische orde staat daarbij op het spel. Het is juist nu de tijd – de hoogste tijd! – voor economen om zich daar opnieuw mee bezig te houden. Toen Jan Tinbergen enige tijd geleden in Nederland de aanzet gaf tot de vorming van een vereniging van Economen voor Vrede⁶, in navolging van de Amerikaanse Economists Against the Arms Race was het zijn bedoeling om economen rond deze gemeenschappelijke zaak te organiseren.

P.H.J.J. Terhal

De auteur is werkzaam bij het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Tabel 3. Alternatief mondiaal veiligheidsscenario 1990-2000, (mrd. dollars)

	Militaire uitgaven zonder besparingen (ongewijzigd beleid)	Alternatieve uitgaven voor mondiale veiligheid				Militaire uitgaven (gewijzigd beleid)	Totale veiligheids-uitgaven
		(1)	(2)	(3)	(4)		
1990-1995	5.400	119	137	157	230	4.757	5.400
1996-2000	4.500	153	160	345	70	3.772	4.500

(1) Bescherming van bodemvruchtbaarheid tegen erosie en verwoestijning; herbebossing.

(2) Programma's ter bevordering van daling der bevolkingsgroei.

(3) Efficiëntere energieverbruiksystemen en hernieuwbare energiebronnen.

(4) Oplossing en kwijtschelding van schulden.

Bron: L. Brown en E. Wolf, *Reclaiming the future*, in: *The state of the world, 1988*, A World Watch Institute Report, New York, 1988.

2. Het voorstel van onze minister-president om met de Sovjetunie voor de energiesector een samenwerkingsovereenkomst op lange termijn aan te gaan, vormt een uitzondering.

3. J. Tinbergen, *Ontwikkeling en ontwapening*, *ESB*, 13 april 1988 (zie ook J. Tinbergen, *De economie van de oorlog*, *ESB*, 20 februari 1985).

4. World Commission on Environment and Development, *Our common future*, Oxford, 1987 (ook genoemd Brundtland-rapport naar de voorzitter van de Commissie, mevr. Gro Harlem Brundtland).

5. Lester Brown en Eric Wolf, *Reclaiming the future*, *The state of the world, 1988*, New York, 1988.

6. Zoals reeds vermeld in de *ESB* van 25 mei jl. werd de Vereniging Economen voor Vrede op 16 mei jl. in Rotterdam opgericht. Meer informatie over de vereniging is te verkrijgen via het secretariaat, p/a Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering (010-4802168/-4082173), Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam.